

KOMMERSİYA BANKLARININ STRUKTURU VƏ ONLARIN QLOBAL SFERADA FƏALİYYƏT İSTİQAMƏTLƏRİ

Daxil olub: 14 mart 2022-ci il
Qəbul olunub: 10 aprel 2022-ci il
Received: 14 March 2022
Accepted: 10 April 2022

Təhminə Əliyeva¹, Bəhram Əlizadə²
¹i.ü.f.d., dos., UNEC, ²magistr, UNEC
²alizade8163@gmail.com

Xülasə

Bu məqalədə kommersiya banklarının strukturu, onların keçmiş və mövcud fəaliyyəti, tənzimləyici strukturu, əmanətlərin sığortalanması sxemləri, qlobal sferada nəzarət praktikası və s. haqqında ətraflı məlumat verilir. Bu məqalənin motivasiya nöqtələrindən biri də bankçılıq sektorunun strukturunda və tənzimlənməsində beynəlxalq fərqləri daha yaxşı başa düşməkdir. Qeyd edək ki, son iyirmi beş illik period maliyyə sektorlarında transformasiya və liberallaşma meyilləri dövrünü təmsil edir. Belə ki, bəhs olunan bu dövrdə maliyyə bazarlarının qloballaşması, liberallaşma və tənzimləmə prosesi bütün inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin prioritet gündəliyinə çevrilmişdir. İqtisadi qloballaşmanı əks etdirən maliyyə qloballaşması maliyyə bazarlarının qlobal sistemə integrasiyasını şərtləndirir. Bankçılıq da bir xidmət sektoru olduğu üçün məqalənin əsas hissəsində ilk olaraq xidmət sektorunun beynəlmilləşməsi prosesi izah edilməyə çalışılmışdır. Bundan əlavə, başlıca olaraq qlobal sferada kommersiya bankları və onların əsas xüsusiyyətləri verilmiş, kommersiya banklarının təşkilati strukturu aydınlaşdırılmışdır. Daha sonra araşdırmamızın predmeti olan bank işinin qloballaşması başlığı altında beynəlxalq bankçılıq anlayışı qeyd edilmiş, bank işinin qloballaşmasının nəzəriyyələri, strategiyaları və səbəbləri izah edilmişdir. Bununla yanaşı, kommersiya banklarının qlobal bazarlara çıxışı baxımından təsirli hesab olunan amillər və kommersiya banklarının bu bazarlarda göstərdikləri xidmətlər təhlil olunmuşdur. Məqalənin son hissəsində isə Azərbaycan Bankçılıq sektorunun qloballaşma səyləri və bu çərçivədə Azərbaycan banklarının açılmasının və beynəlxalq xarici bankların ölkəmizə üstünlük verməsinin istiqamətləri və səbəbləri izah edilməyə çalışılmışdır.

Açar sözlər: *bank sistemi, kommersiya bankları, bank fəaliyyəti, qloballaşma, beynəlxalq bankçılıq.*

STRUCTURE OF COMMERCIAL BANKS AND THEIR ACTIVITY DIRECTIONS IN THE GLOBAL SPHERE

Tahmina Aliyeva¹, Bahram Alizade²
¹PhD., assoc. prof., UNEC, ²master, UNEC
²alizade8163@gmail.com

Abstract

In this article, detailed information about the structure of commercial banks, their past and present activities, regulatory structure, deposit insurance schemes, supervisory practices in the global sphere, etc. is provided. One of the motivations of this article is to better understand international differences in the structure and regulation of the banking sector. It should be noted that the last twenty-five years period represents the period of transformation and liberalization trends in financial sectors. Thus, in this period, the process of globalization, liberalization and regulation of financial markets has become the priority agenda of all developed and developing countries. Reflecting economic globalization, financial globalization conditions the integration of financial markets into the global system.

Since banking is also a service sector, the main part of the article first tried to explain the process of internationalization of the service sector. In addition, mainly commercial banks in the global sphere and their main characteristics are given, and the organizational structure of commercial banks has been clarified. Then, the concept of international banking was mentioned under the heading of banking globalization, which is the subject of our research, and the theories, strategies and reasons of banking globalization have been explained. In addition, the factors considered effective in terms of commercial banks' access to global markets and the services provided by commercial banks in these markets have been analyzed. In the last part of the article, attempts were made to explain the globalization efforts of the Azerbaijani banking sector and the directions and reasons for the opening of Azerbaijani banks and the preference of international foreign banks to our country.

Keywords: *banking system, commercial banks, banking activity, globalization, international banking.*

СТРУКТУРА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В МИРОВОЙ СФЕРЕ

Тахмина Алиева¹, Бахрам Ализаде²

¹Д-р филос. по эконом., доц., UNEC, ²магистрант, UNEC

²alizade8163@gmail.com

Резюме

В данной статье представлена подробная информация о структуре коммерческих банков, их прошлой и настоящей деятельности, структуре регулирования, схемах страхования вкладов, надзорной практике в мировой сфере и т. д. Одна из целей этой статьи — лучше понять международные различия в структуре и

регулировании банковского сектора. Следует отметить, что последние двадцать пять лет представляют собой период тенденций трансформации и либерализации финансового сектора. Таким образом, в этот период процесс глобализации, либерализации и регулирования финансовых рынков стал приоритетной повесткой дня всех развитых и развивающихся стран. Отражая экономическую глобализацию, финансовая глобализация обуславливает интеграцию финансовых рынков в глобальную систему.

Поскольку банковское дело также является сферой услуг, в основной части статьи сначала пытались объяснить процесс интернационализации сферы услуг. Кроме того, представлены преимущественно коммерческие банки в глобальной сфере и дана их основная характеристика, а также уточнена организационная структура коммерческих банков. Затем была упомянута концепция международного банковского дела под заголовком банковской глобализации, которая является предметом нашего исследования, и были объяснены теории, стратегии и причины банковской глобализации. Кроме того, были проанализированы факторы, считающиеся эффективными с точки зрения доступа коммерческих банков к мировым рынкам и услуг, предоставляемых коммерческими банками на этих рынках. В последней части статьи были предприняты попытки объяснить усилия азербайджанского банковского сектора по глобализации, а также направления и причины открытия азербайджанских банков и предпочтения международных иностранных банков в нашей стране.

Ключевые слова: *банковская система, коммерческие банки, банковская деятельность, глобализация, международное банковское дело.*

Giriş

Müəssisələr iqtisadiyyatda istehsal amillərini bir araya gətirərək əlavə dəyər yaratmaq və cəmiyyətə xidmət etmək məqsədi ilə fəaliyyət göstərir və bunun müqabilində qazandıqları mənfəət, nüfuz və məmnunluq sahibkarlıq ruhunu dəstəkləyən və inkişaf etdirən ünsürlər hesab olunur. Sosial strukturda mühüm rolları öz öhdəliyinə götürmüş kommersiya bankları bir müəssisə kimi ölkələrin iqtisadi və sosial inkişafında mühüm yer tutur. Orta əsrlər İtaliyasının səyyar dəzgahlarında pul mübadiləsi ilə başlayan bankçılıq dünya ticarət həcmindəki inkişaf nəticəsində sürətlə genişlənərək, ölkə həddlərini aşmış və çoxmillətli bankçılığın intensivlik qazandığı müasir dövrə qədər sürətli inkişaf nümayiş etdirmişdir [1, s.25-31].

Ölkələr üzrə müqayisələr göstərir ki, bank strukturlarının və nəzarət praktikalarının geniş spektri mövcuddur və baş bank nəzarətçisi kimi mərkəzi banka etibar edən və etməyən ölkələr arasında təxminən bərabər bölgü mövcuddur. Bundan əlavə, hal-

hazırda bütün ölkələrdə əmanətlərin sığortalanması sxemləri mövcud olsa da, bu sxemlər bir çox cəhətdən geniş şəkildə bir-birindən fərqlənir. Bununla belə, bank işinin müxtəlif aspektlərinin ölkələrarası müqayisəsi ümumi bir xüsusiyyəti ortaya qoyur. Demək olar ki, bütün ölkələr həm qiymətli kağızlar, həm də sığorta üzrə əndəraytınq, dilinq və brokerlik də daxil olmaqla geniş bank fəaliyyətlərinə icazə verir və bu fəaliyyətlər, ümumiyyətlə, birbaşa bankda və ya dolaylı yolla bankın törəmə müəssisəsi vasitəsilə həyata keçirilir. Qeyd edək ki, bu ümumi tendensiyanın nəzərəcarpan istisnaları ABŞ və Yaponiyadır. Məqalədə müəyyən ölkələr üzrə icazə verilən bank fəaliyyətlərindəki fərqlər nəzərə alınmaqla kommersiya banklarının fəaliyyətinin empirik tədqiqi təqdim olunmuşdur [4, s.46-49].

Kommersiya bankları və onun əsas xüsusiyyətləri

Elmi ədəbiyyatda kommersiya bankı anlayışına dair çoxlu təriflər mövcuddur. Kommersiya bankları əmanət toplayan və topladıqları əmanətləri müxtəlif sahələrdə kredit vasitəsi kimi istifadə edən müəssisələrdir. Kommersiya bankları əmanətləri qəbul edən, biznes kreditləri verən və əsas investisiya fəaliyyəti ilə məşğul olan bank növüdür. Kommersiya bankları qısamüddətli kreditlər verir və verdikləri krediti topladıqları əmanətlə qarşılayırlar. Beləliklə, kommersiya banklarının kredit alıb- satan qurumlar olduğunu demək mümkündür. Maliyyə sistemində əsas funksiyaları yerinə yetirən kommersiya bankları izafəli vəsaitləri olan əmanətçilərdən vəsaitləri götürərək vəsaitə ehtiyacı olan şəxslərə və ya qurumlara çatdırmaqla iqtisadiyyata canlılıq qatırlar. Müasir dövrdə həm dünyada, həm də Azərbaycanda maliyyə sistemindəki payı əhəmiyyətli səviyyəyə çatmış bu sektor və sektoru təşkil edən bankların strukturları müxtəlif üsullarla qiymətləndirilərək yoxlanılmalıdır. Bu baxımdan, bank sektorunun sağlam işləməsi həm sektorun özü, həm də ölkənin iqtisadi gələcəyi üçün vacibdir [9].

Kommersiya banklarının idarəetmə və təşkilati strukturu

Bütün bizneslərdə olduğu kimi kommersiya banklarında da uğurlu nəticələr əldə etmək üçün yaxşı idarəetmə və təşkilati struktur təmin olunmalıdır. Effektiv və çevik təşkilati idarəetmə uğurun ən əsas şərtidir. İdarəetmə və təşkilati strukturlar kommersiya banklarının milli və beynəlxalq rəqabətdə üstünlüyünə böyük təsir göstərir. Bank təşkilatının uğurunu ölçmək üçün bankın resursları bir sıra xüsusiyyətlərə malik olmalıdır. Bu xüsusiyyətlərdən ən vacibləri aşağıda verilmişdir [5, s.73-76]:

Aktivlərin keyfiyyəti: bankın təşkilatçılığı və idarə olunması yaxşı olarsa, verdiyi kreditlərin çoxu geri qayıdacaqdır, əks halda debitor borclarının kreditlərə nisbəti artacaq və bu, maliyyə strukturuna mənfi təsir göstərəcəkdir.

Maliyyə strukturunun gücləndirilməsi: uzunmüddətli perspektivdə ən vacib amildir və bunun üçün kommersiya banklarının yaxşı aktiv keyfiyyətinə və güclü kapitalla

malik olması tələb olunur. Bu yolla bank qısa müddətdə böyük problemlər yaşamaya-
caqdır.

Pul vəsaitlərinin hərəkətində risk və gəlirlilik tarazlığının təmin edilməsi:
kommersiya banklarında çoxlu nağd pul hərəkətiliyi mövcud olduğu üçün onlar depo-
zit qoyan müştərilərinin pul tələbini ödəyə bilməlidirlər. Kommersiya bankları sekto-
ra, regiona və müştəri qruplarına görə nə qədər likvid aktivləri və boş ehtiyatları saxla-
yacaqlarını tənzimləməlidirlər. Bunu ən uyğun şəkildə müəyyən edən rəhbərlik ən
uğurlu hesab edilir.

Kommersiya banklarında yüksək idarəetmə orqanları və köməkçi şöbələr mövcuddur.
Bu orqanlar iyerarxik olaraq sıralandıqda ümumi yığıncaq, direktorlar şurası, kredit
komitəsi, audit komitəsi, təftiş komissiyası və baş menecerdən ibarətdir. Banklarda ali
qərar qəbul edən orqan Ümumi yığıncaq hesab olunur. Dünya təcrübəsində kommer-
siya banklarının ümumi yığıncağı ildə bir dəfə təşkil olunur. Ümumi yığıncaq Direk-
torlar şurasının üzvlərini müəyyən edir. Bankın səhmdarları ümumi yığıncaqda iştirak
edirlər. Ümumi yığıncaqda iştirak edən səhmdarların səlahiyyətləri bunlardır: orqan-
ların təyin edilməsi, maliyyə hesabatlarının təsdiqi, dividendlərin bölüşdürülməsi,
ortaqlıq müqaviləsinə dəyişiklik edilməsi, kapitalın artırılması və ortaqlığın ləğvi haq-
qında qərar. Ümumi yığıncaqdan sonra ən səlahiyyətli qərar qəbul edən orqan Direk-
torlar şurasıdır və o, Ümumi yığıncaq tərəfindən təyin edilir. Direktorlar şurası kredit-
lərin verilməsinə cavabdeh olan üç şuradan biri hesab olunur və müəyyən məbləğdən
artıq kreditlər üçün Direktorlar şurasının razılığı tələb olunur. Qeyd edək ki, eyni şəxs
baş direktor və Direktorlar şurasının sədri vəzifələrini yerinə yetirə bilməz. Kredit
komitəsi direktorlar şurası və bankın baş meneceri və ya onun müavini tərəfindən seçi-
lən iki üzvdən ibarət olur. Kredit komitəsinin yekdilliklə qəbul etdiyi qərarlar bilava-
sitə icra olunduğu halda, səs çoxluğu ilə qəbul edilən qərarlar üçün Direktorlar şura-
sının təsdiqi tələb olunur. Təftiş komissiyası ən azı iki nəfərdən ibarət idarə heyətinin
inzibati vəzifəsi olmayan üzvlərindən təşkil edilir. Onlar ümumi yığıncaq tərəfindən
seçilir. Təftiş komissiyası kommersiya banklarında audit vəzifəsini yerinə yetirən ən
yüksək və səlahiyyətli bölmədir. Auditorlardan ibarət olan bu komitənin ən mühüm
vəzifələrindən biri də idarə heyəti adından daxili nəzarət, risklərin idarə edilməsi və
müstəqil audit qurumlarının fəaliyyətinə nəzarət etməkdir. Təftiş komissiyası müfə-
ttişlərdən təşkil olunur və müfəttişlər komissiya daxilində ən yüksək vəzifəni icra edir-
lər. Onlar öz vəzifələrini baş direktor və ya Direktorlar şurasının tabeliyində yerinə
yətirlər [3, s.42-46].

Bank işinin qloballaşması

Müasir dövrdə bir çox ölkə son iyirmi beş il ərzində ciddi bank problemləri ilə üzləş-
mişdir. 1930-cu illərdən bəri bu qədər çox kommersiya bankı uğursuzluğa düçar

olmamışdı. Həqiqətən də, ABŞ-la müqayisədə Finlandiya, Norveç, İspaniya və İsveç kimi ölkələrdə bank problemlərinin həllində nisbi xərclər xüsusilə yüksək olmuşdur. Qeyd edək ki, son iyirmi beş il maliyyə sektorlarında ciddi dəyişikliklərin və liberallaşma meyillərinin yaşandığı bir dövrü ifadə edir. Yaranma tarixi 1970-ci illərə qədər gedib çıxan maliyyə qloballaşması, liberallaşma və deregulyasiya ilə əlaqədar müzakirələr sonrakı dövrdə bütün inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin əsas gündəliyinə çevrilmişdir. Sözügedən dövrdə Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF), Dünya Bankı (DB) və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) maliyyə bazarlarının açılmasını təşviq edən güclü beynəlxalq aktorlar kimi ön plana çıxmışdır. Mövcud prosesi aktiv şəkildə dəstəkləyən ayrı-ayrı aktorlar ABŞ, Yaponiya və Aİ-nin aparıcı ölkələri olmuşdur [8].

1980-ci illərdən bəri yaşanan qloballaşma və liberallaşma kimi dəyişiklik dalğalarının təsiri ilə ölkələr arasında iqtisadi və siyasi sərhədlər yox olmağa başlamış və banklar arasında rəqabət beynəlxalq bazarlara doğru istiqamətlənmişdir. 1980-ci illər real iqtisadiyyatda qloballaşma meyilini izləyən maliyyə sektorlarının proteksionist yanaşmadan uzaqlaşaraq beynəlmilləşmə prosesinə daxil olmağa başladığı dövrü təmsil edir. Bu inkişaf həm də bank sistemində köklü dəyişikliklərdən xəbər verirdi. Ölkələr öz iqtisadiyyatlarını sürətlə dəyişən beynəlxalq nizama inteqrasiya etmək üçün yeni tədbirlər görmüş, yeni siyasətlər formalaşdırmışdır. Bank sektoru bir çox ölkələrdə iqtisadiyyatın xaricə açılması prosesində aparıcı sektorlardan biridir. Maliyyə xidmətləri sektorunda, xüsusən də bankçılıq sahəsində baş verən inkişafırlar firmalara və iqtisadiyyatlara əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Bankların qloballaşması, başqa sözlə desək, beynəlxalq fəaliyyətlərdə daha çox iştirak etməsi dünyada baş verən iqtisadi proseslərə paralel olaraq bir növ ehtiyacdən daha çox zərurətə çevrilmişdir. Güclənən global rəqabət mühiti bir çox digər sektorlar kimi bank sektoruna da ciddi təsir göstərir. Xüsusilə 1990-cı illərin ikinci yarısından etibarən başlayan period bu sektor üçün daha mürəkkəb və rəqabətli bir dövrdən xəbər verirdi. İnformasiya texnologiyalarında meydana gələn inkişaf, qloballaşma prosesi, artan satınalma sofistikasiyası və demoqrafik dəyişikliklər bu periodun və prosesin hərəkətverici dəyişənləri olmuşdur.

Qeyd edək ki, deregulyasiya siyasətləri maliyyə şirkətlərinə fiziki məsafələrə və müxtəlif institusional strukturlara baxmayaraq global miqyasda rəqabət aparmağa imkan verir. Bununla yanaşı, informasiya texnologiyaları sahəsindəki inkişafırlar, kommunikasiya və maliyyə infrastrukturunda texnoloji inqilab, daha geniş coğrafiyadan məlumatlara çıxış və aşağı qiymətli risklərin idarə edilməsi sektorda korporativ rəqabəti təşviq edən amillərdir. Bundan əlavə, öz transsərhəd fəaliyyətlərini genişləndirən qeyri-maliyyə qurumlarının mövqeyi rəqabət şəraitini dəstəkləyir. Dəyişiklik dövründə banklar üçün həyati rol oynayan tədbirlərdən biri də konsolidasiya siyasətidir. Müasir dövrdə global miqyasda strateji bir mövqe uğrunda yarış daha böyük bazar aktoru

olmağı zəruri edir. Bu məqsədlə milli hökumətlər yerli sektoru xarici qlobal qurumların rəqabətindən qorumaq üçün kommersiya banklarını konsolidasiyaya təşviq edirlər. Bu yanaşma iqtisadi səmərəlilik və daha güclü institutların yaradılması üçün irimiqyaslı maliyyə operatorlarının qaçınılmaz olması tezisini dəstəkləyir. Sektor rəqabətində konsolidasiyanın kommersiya banklarına verdiyi töhfəni müxtəlif aspektlərdən təhlil etmək mümkündür. Konsolidasiya ilk növbədə maliyyə institutlarına informasiya texnologiyalarını daha ucuz əldə etmək və onlardan daha səmərəli istifadə etmək imkanı yaradır. Başqa sözlə desək, texnoloji inkişafın yaratdığı üstünlüklər, birləşmələr vasitəsilə daha geniş miqyasda iqtisadi səmərəliliklə yaradıla bilər. Kompüter şəbəkələri vasitəsilə müştəri və məhsul məlumat paylaşımı filiallar arasında çox daha sürətli və daha az xərc əsasında həyata keçirilir. Bu üstünlüklər daha böyük bir bank olmağa imkan tanıyan mexanizm yaratmaqla yanaşı, texnoloji transformasiya xərclərini də bölüşmək imkanı yaradır [2, s.16-19].

1990-cı illərin ikinci yarısından etibarən bir çox xarici maliyyə institutlarının inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlara daxil olma meyilləri artmağa başlamışdır. Beynəlxalq miqyasda maliyyə institutlarının genişlənməsi fenomeni xüsusilə bankçılıq sektorunda müşahidə olunan bir hadisədir. Bu dövrdə sektora xaricdən maraq artan bir tendensiya daxil olmuşdur. Xarici ədəbiyyatda *foreign market entry* adlandırılan xarici bazarlara giriş konsepsiyası xarici bankların qonaq ölkədə öz əməliyyatlarını həyata keçirmə prosesi kimi müəyyən edilir. Elmi ədəbiyyatda xarici bazarlara giriş bir bankın xarici mülkiyyətə (*foreign-owned*) daxil olduğu vəziyyətləri ifadə etmək üçün istifadə olunan bir anlayışdır. Xarici mülkiyyət anlayışı bankın ən azı 50% səhmlərinin əcnəbi tərəfindən alınması hallarına aid edilir [10, s.19-25].

2007-2008-ci illər qlobal maliyyə böhranının başlaması ilə kommersiya bankları arasında əlaqələrin maliyyə şoklarının bütün sistemə yayılmasına səbəb ola biləcəyi və bank sektorunun sözügedən sarsıntılara kifayət qədər müqavimət göstərməməsi halında sistemli bir bankçılıq böhranının baş verə biləcəyi anlaşılmışdır. Buna paralel olaraq, bankların kredit vermə və digər əsas funksiyalarını yerinə yetirə bilməməsi vəziyyətində iqtisadiyyatda makromaliyyə əlaqələri ilə bağlı sistemli bank böhranlarının nə qədər iqtisadi xərclərə səbəb ola biləcəyi müşahidə edilmişdir [6].

Məlum olduğu kimi, ABŞ-da meydana gələn sözügedən böhran qısa müddətdə qlobal miqyasda sistemli xarakter almışdır. Beləliklə, başa düşüldü ki, ayrı-ayrı bankların dayanıqlılığı bütövlükdə maliyyə sisteminin sağlam olacağı mənasına gəlmir. Əslində, böhrandan sonra makroprudensial siyasətlərlə bağlı bəzi yeni tənzimləmələrin ön plana çıxdığı və bütün maliyyə sisteminə makro-maliyyə əlaqələrinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində işlərin intensivləşdiyi görünür. Qlobal böhrandan sonra aparılan bir çox qiymətləndirmələr nəticəsində belə qənaətə gəlinmişdir ki, həm tənzimləyici baza, həm də mövcud milli nəzarət strukturları böhrandan əvvəlki dövrdə kommersiya

banklarının fərdi fəaliyyətinə diqqət yetirmiş, lakin bütün maliyyə sektorunu narahat edən sistem riskləri nəzərdən qaçırılmışdır. Beləliklə, yeni bank standartları makrosəviyyəli risklərlə yanaşı, mikro- səviyyəli risklərə qarşı lazımi ehtiyat tədbirlərinin görülməsinə üstünlük verməyə başladı. Qlobal böhranla birlikdə kommersiya banklarının tələbli depozitlər və digər qısamüddətli fondlar ilə uzunmüddətli kreditlər arasında ödəmə müddəti konvertasiyasını həyata keçirərkən kollektiv depozitlərin geri çəkilməsi və bazarlardan yeni maliyyə vəsaitləri əldə edə bilməməsi kimi bəzi likvidlik və maliyyələşdirmə riskləri ilə üzləşdiyi daha yaxşı başa düşüldü. Buna müvafiq olaraq, kommersiya banklarının likvidlik riskləri ilə bağlı *LCR* (likvidliyin örtülmə əmsalı) və *NSFR* (xalis sabit maliyyələşdirmə əmsalı) kimi bir sıra yeni tətbiqlər gündəmə gəlmiş və likvidlik riskləri audit orqanları tərəfindən çox daha yaxından izlənilməyə başlanmışdır. Bu tənzimləmələrlə banklar maliyyə zəifliklərinə qarşı güclənmiş, maliyyə sistemi isə bütövlükdə risklərə qarşı daha dayanıqlı olmuşdur. Bununla belə, milli tənzimləyici orqanların *BCBS* (Bazel Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsi) tərəfindən milli səviyyədə irəli sürülmüş bir çox qaydaların tətbiqi ilə bağlı öz təşəbbüslərindən istifadə edə bilməsi bu qaydaların bütün ölkələr üzrə ardıcıl şəkildə tətbiq edilib-edilməyəcəyi ilə bağlı qeyri-müəyyənliyə səbəb olur. Bu səbəbdən, *BCBS* 2012-ci ildən bəri *RCAP* (uyğunluğunun qiymətləndirilməsi proqramı) prosesi vasitəsilə üzv dövlətlər tərəfindən Bazel standartlarının vaxtında və ardıcıl şəkildə milli qanunvericiliyə uyğunlaşdırılmasını qiymətləndirir. Digər tərəfdən, getdikcə mürəkkəbləşən tənzimləmələrin bank işini daha çox çətinləşdirməsi və kommersiya banklarının biznes modelləri, rentabellik və bank fəaliyyəti baxımından mənfi nəticələrə səbəb olması ilə bağlı müxtəlif narahatlıqlar meydana gəlməkdədir. Belə ki, bank tənzimləmələri getdikcə mürəkkəbləşdiyindən bankların keyfiyyət xərclərində böyük artım meydana gəldiyi müşahidə edilir [7].

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, qlobal böhrandan sonra həyata keçirilən tənzimləmələrin kommersiya banklarının fəaliyyətini ciddi şəkildə məhdudlaşdırması, iqtisadi artıma mənfi təsir göstərməsi ilə bağlı bəzi tənqidlər daim gündəmə gəlir. Belə ki, Bazel III standartlarının bankların sağlamlığına təsiri təhlil edildikdə, onların bankların kapital adekvatlıq səviyyələrində böyük artıma səbəb olduğu müşahidə edilir. Şübhəsiz ki, sözügedən standartların bankların xərclərini artırması və onların manevr imkanlarını məhdudlaşdırması həm ənənəvi bank fəaliyyətini, həm də kapital bazarında ticarət əməliyyatlarını xeyli mürəkkəb və bahalı edir. Məsələn, Bazel III-dən əvvəlki bank standartları çərçivəsində bankların real zərərləri ödəmək qabiliyyəti baxımından faydalı ola biləcək kapital elementlərindən ibarət əsas kapital ölçüsü təxminən 1% olduğu halda, bu səviyyənin Bazel III standartları ilə təxminən on dəfə artdığı hesab-

lanmışdır. Bu kontekstdə həyata keçirilən müxtəlif qiymətləndirmələr araşdırıldığında, qeyd olunan tənzimləmələr nəticəsində xüsusilə beynəlxalq fəaliyyətə malik iri bankların balanslarında olan kapitalın miqdarının artdığı görünür [11, s.28-35].

Azərbaycan banklarının beynəlxalq sferada fəaliyyəti

Azərbaycan Beynəlxalq Bankı (ABB) Rusiyanın iqtisadi sferada regional inkişaf strategiyasını həyata keçirən Azərbaycan bankları arasında aparıcı bir qurumdur. Bankın əsas məqsədi Rusiya bazarlarında fəal iştirak etmək və iki ölkə arasında səmərəli xarici əlaqələrin inkişafına kömək etməkdən ibarətdir. Bankın bu fəaliyyəti onun özü və eyni zamanda milli bank sektoru üçün gələcək perspektivdə nəzərdə tutulan böyük tarixi proses kimi vacib əhəmiyyətə malikdir [10, s.19-25].

Azərbaycan Beynəlxalq Bankının Moskva filialının fəaliyyətə başlaması onun Moskva və digər bank bazarlarında fəallığını artırmışdır. İlk prosesdə Moskva - Azərbaycan Beynəlxalq Bankına məxsus Moskvada 5, Sankt-Peterburqda isə 2 əməliyyat ofisi açılmış və kredit kartlarının emissiyasına və müvafiq strukturun yaradılmasına başlanmışdır. Qeyd edək ki, sözügedən bu bank bazar gələcəyi olan Rusiyadakı müəssisələrə kreditlərin verilməsində mühüm rol oynayır, birgə layihələrin reallaşdırılması baxımından öz xidmətlərini fəal bir şəkildə həyata keçirir və müştərilərinin marağına uyğun olaraq uzunmüddətli beynəlxalq fiskal ehtiyatların yaradılmasında iştirak edir [10, s.19-25].

Azərbaycan Beynəlxalq Bankı Rusiya və Gürcüstanla yanaşı, həmçinin Qazaxıstanda açılması planlaşdırılan bənzər bir Qazaxıstan - Azərbaycan Beynəlxalq Bankının layihəsi üzərində çalışmaqdadır. Azərbaycan Beynəlxalq Bankının Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) bank bazarında və digər ölkələrin bazarlarında gələcəyi aşağıdakı proseslərdən asılıdır:

- 1) Gürcüstan, Qazaxıstan və Ukrayna kimi ölkələrin bank sektorunda aktiv iştirak etmək;
- 2) Avropanın aparıcı maliyyə və iqtisadi qurumları ilə fəal əməkdaşlığın qurulması;
- 3) Azərbaycan Beynəlxalq Bankının Moskva - Azərbaycan Beynəlxalq Bankı vasitəsilə Rusiya bank bazarında mövqelərinin gücləndirilməsi və genişləndirilməsi;
- 4) Uzunmüddətli layihələrə investisiya yatırmaq baxımından Azərbaycanda maraqlı olan Asiya İnkişaf Bankı və İslam İnkişaf Bankının iştirakı ilə Asiya - Sakit Okean və Ərəb ölkələrinin maliyyə mərkəzləri ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsi.

Nəticə

Son illərdə meydana gələn qloballaşma səyləri nəticəsində bir çox sektorlarda olduğu kimi, ölkələrin bank sektorlarında da genişmiqyaslı dəyişikliklər yaranmış və yaranmağa da davam edir. Maliyyə sektorunda həm fond yığan, həm də vəsaiti təmin edən strukturlar olaraq kommersiya bankları xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Sağlam bir iqtisadi strukturda sağlam bank sisteminin olması olduqca vacibdir. Kommersiya banklarının yüksək və davamlı fəaliyyət göstərməsi o deməkdir ki, bu, birbaşa və ya dolaylı yolla bu sektora aidiyyəti olan digər sektorlara da müsbət təsir göstərəcəkdir. Kommersiya bankları fiziki və hüquqi şəxslərdən əmanətləri və digər ödəniş vəsaitlərini götürən, kreditlər verən, habelə müştərilərin tələbi ilə köçürmə əməliyyatlarını həyata keçirən maliyyə-kredit təşkilatıdır. Kommersiya banklarının əsas vəzifəsi kreditordan borcluya, alıcıdan satıcıya qədər bütün pul vəsaitlərinin hərəkətinə vasitəçilik etməkdən ibarətdir. Bu qurumların ən böyük əhəmiyyəti kredit mübadiləsində etimadın təmin edilməsidir.

Kommersiya bankçılığı sektorunun səmərəliliyi müxtəlif ölkələrin iqtisadi inkişafı üçün yüksək əhəmiyyət kəsb edir. Kommersiya bankları istənilən ölkənin və müxtəlif cəmiyyətlərin maliyyə sisteminin ən mühüm komponenti hesab olunur. Bu sahədə bir sıra əsas komponentlər mövcuddur ki, onlar ölkələrin maliyyə sisteminin qurulmasında aparıcı rola malikdir. Bu komponentlər maliyyə bazarları, maliyyə institutları, maliyyə alətləri, maliyyə xidmətləri və pullardır. Əslində, bu beş komponentin nəzərdən keçirilməsi maliyyə sisteminin beş komponenti arasında ən mühüm rolu kommersiya banklarının oynadığını göstərir. Kommersiya bankçılığı sənayesinin mövcudluğu biznes təşkilatları və istehsal bölmələri üçün vaciblik təşkil edir.

Kommersiya bankları sektora, regiona və müştəri qruplarına görə nə qədər likvid aktivləri və boş ehtiyatları saxlayacaqlarını tənzimləməlidirlər. Bunu ən uyğun şəkildə müəyyən edən rəhbərlik ən uğurlu hesab edilir. Bütün bizneslərdə olduğu kimi kommersiya banklarında da uğurlu nəticələr əldə etmək üçün yaxşı idarəetmə və təşkilati struktur təmin olunmalıdır. Effektiv və çevik təşkilati idarəetmə uğurun ən əsas şərtidir. 1980-ci illər real iqtisadiyyatda qloballaşma meyilini izləyən maliyyə sektorlarının proteksionist yanaşmadan uzaqlaşaraq beynəlmillələşmə prosesinə daxil olmağa başladığı dövrü təmsil edir. Son iyirmi beş il isə maliyyə sektorlarında ciddi dəyişikliklərin və liberallaşma meyillərinin yaşandığı bir dövrü ifadə edir. Yaranma tarixi 1970-ci illərə qədər gedib çıxan maliyyə qloballaşması, liberallaşma və deregulyasiya ilə əlaqədar müzakirələr sonrakı dövrdə bütün inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin əsas gündəliyinə çevrilmişdir. İnformasiya texnologiyalarında meydana gələn inkişaf, qloballaşma prosesi, artan satınalma sofistikasiyası və demoqrafik dəyişikliklər bu periodun və prosesin hərəkətverici dəyişənləri olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Charles G., (2015) The Organizational Structure of Banking Supervision, Financial Stability, Institute Bank for International Settlements, Basel, Switzerland, p. 25-31.
2. Əliyeva T.T. (2016) Dünya ölkələrinin bank sistemi, Dərslik, Bakı, s. 16-19.
3. Pauli, R., (2015), 'Payments Remain Fundamental for Banks and Central Banks', Bank of Finland Discussion Papers, p.42-46.
4. Tlemsani I., & Matthews R. (2013) Ethical Banking: The Islamic View, p.46-49.
5. Yazıcı M. (2011) Bankacılığa Giriş (Cilt 1). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, s.73-76.
6. Yılmaz O. N. (2014) Faizsiz Bankacılık İlkeleri Ve Katılım Bankacılığı. Antalya: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, s.98-103.
7. <http://t4.oecd.org/trade/topics/services-trade/documents/oecd-stri-sector-note-fsbnk.pdf>
8. https://www.researchgate.net/publication/235278037_Commercial_Banking_Structure_Regulation_and_Performance_An_International_Comparison
9. https://www.academia.edu/4049094/Commercial_bank
10. https://www.researchgate.net/publication/316405512_Globalization_of_Commercial_Banking
11. Рустамов Э. С. (2010) Глобальный кризис и антикризисная политика Центрального банка Азербайджана, с. 32- 34.
12. Мамедов З.Ф. (2010) Антикризисная политика в банковской сфере: Турция, Российская Федерация и Азербайджана, с. 21- 23.